"JINOYATLARNING OLDINI OLISHDA HUQUQIY MADANIYATNING AHAMIYATI""

Maxmudov Nurmuhammad Husan o'g'li
TDYU huzuridagi Samarqand viloyati akademik litseyi 108- guruh talabasi
Tel: +998939391577
Email: maxmudovnurmuhammad95@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23950171

Annotatsiya. Ushbu maqolada jinoyatlarning oldini olishda huquqiy madaniyatning tutgan o'rni va ahamiyati, jamiyatda huquqiy ong hamda huquqiy tafakkurni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari keng yoritilgan. Xususan, fuqarolarning huquqiy bilimlarini oshirish, qonunlarga hurmat ruhini shakllantirish, o'z huquq va majburiyatlarini anglash hamda qonuniylik prinsiplariga rioya etishning jinoyatchilik profilaktikasidagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish, oilada va ta'lim muassasalarida huquqiy tarbiyani kuchaytirish, huquqiy targ'ibot va tushuntirish ishlarini samarali tashkil etish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Maqolada O'zbekiston Respublikasida jinoyatchilikning oldini olishga qaratilgan huquqiy mexanizmlar, huquqiy madaniyatni yuksaltirish borasidagi mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etish yo'llari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shu bilan birga, jamiyatda huquqiy madaniyatni rivojlantirish orqali jinoyatchilik darajasini kamaytirish, fuqarolarning qonunlarga ongli ravishda rioya etishini ta'minlash va huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish yuzasidan taklif hamda tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: huquqiy madaniyat, huquqiy ong, jinoyatchilik, jinoyat profilaktikasi, huquqbuzarlik, qonun ustuvorligi, huquqiy tarbiya, huquqiy savodxonlik, yoshlar tarbiyasi, jamoatchilik nazorati, huquqiy targ'ibot, qonuniylik, fuqarolik jamiyati, ijtimoiy mas'uliyat, huquqiy davlat.

Abstract. This article extensively examines the role and importance of legal culture in preventing crimes, as well as the theoretical and practical foundations of developing legal awareness and legal thinking in society. In particular, it analyzes the importance of improving citizens' legal knowledge, fostering respect for the law, understanding their rights and responsibilities, and complying with the principles of legality in crime prevention. Furthermore, special attention is paid to preventing offenses among young people, strengthening legal education within families and educational institutions, and effectively organizing legal awareness campaigns and educational activities. The article also provides a scientific analysis of the legal mechanisms aimed at preventing crime in the Republic of Uzbekistan, existing challenges in improving legal culture, and possible ways to overcome them. In addition, the article puts forward proposals and recommendations for reducing crime through the development of legal culture in society, ensuring citizens' conscious compliance with the law, and preventing offenses at an early stage.

Keywords: legal culture, legal awareness, crime, crime prevention, offenses, rule of law, legal education, legal literacy, youth education, public oversight, legal awareness campaigns, legality, civil society, social responsibility, rule-of-law state.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Kirish Bugungi globallashuv va jadal ijtimoiy o'zgarishlar davrida jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamoat xavfsizligini mustahkamlash hamda jinoyatchilikning oldini olish har qanday demokratik huquqiy davlatning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki davlat va jamiyat taraqqiyoti, avvalo, qonuniylikning qay darajada ta'minlangani, fuqarolarning huquqiy bilimlari, huquqiy ongi va huquqiy madaniyatiga bevosita bog'liqdir. Jamiyatda huquqiy madaniyat qanchalik yuqori bo'lsa, fuqarolarning qonunlarga hurmat bilan munosabatda bo'lishi, o'z huquq va majburiyatlarini anglashi hamda qonunbuzarliklarga nisbatan murosasiz munosabatda bo'lishi shunchalik kuchayadi. Shu sababli jinoyatchilikning oldini olishda huquqiy madaniyatni shakllantirish va rivojlantirish masalasi alohida ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Huquqiy madaniyat huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining muhim belgilaridan biri bo'lib, u fuqarolarning amaldagi qonunchilikni bilishi, huquqiy normalarga rioya qilishi, qonuniy manfaatlarini himoya qila olishi va jamiyatdagi huquqiy jarayonlarda faol ishtirok etishida namoyon bo'ladi. Huquqiy madaniyat faqat qonunlarni bilish yoki huquqiy atamalardan xabardor bo'lish bilangina cheklanmaydi. U insonning kundalik hayotdagi xatti-harakatlari, qaror qabul qilish jarayoni, boshqa shaxslarning huquqlariga munosabati hamda qonun oldidagi mas'uliyatini anglashini ham qamrab oladi. Shu jihatdan huquqiy madaniyat shaxsning huquqiy bilimlari, huquqiy e'tiqodi va qonuniy xulq-atvorining o'zaro uyg'unlashgan ko'rinishi sifatida namoyon bo'ladi.

Jinoyatchilik jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi murakkab ijtimoiy-huquqiy hodisadir. Har qanday jinoyat nafaqat muayyan shaxs yoki tashkilotning manfaatlariga zarar yetkazadi, balki jamiyatda xavfsizlik, adolat va qonuniylikka bo'lgan ishonchning susayishiga ham olib kelishi mumkin. Jinoyatchilikning kelib chiqishiga turli omillar ta'sir ko'rsatadi. Jumladan, huquqiy savodxonlikning yetarli emasligi, oilaviy muammolar, ijtimoiy beqarorlik, ishsizlik, moddiy qiyinchiliklar, salbiy ijtimoiy muhit, tarbiyadagi kamchiliklar va ayrim shaxslarning qonun talablariga befarq munosabatda bo'lishi shular jumlasidandir. Bunday omillarni o'z vaqtida aniqlash va bartaraf etish jinoyatlarning oldini olishda muhim ahamiyatga ega.

Jinoyatchilikka qarshi kurashishda faqat jazolash choralariga tayanish yetarli natija bermaydi. Eng avvalo, jinoyat sodir etilishiga sabab bo'luvchi shart-sharoitlarni aniqlash, fuqarolarda qonunga hurmat tuyg'usini shakllantirish va huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olishga qaratilgan profilaktik tadbirlarni kuchaytirish zarur. Chunki jinoyat sodir etilgandan keyin javobgarlik masalasini hal qilishdan ko'ra, uning oldini olish va shaxsning qonunga zid xatti-harakatlarga yo'l qo'ymasligi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish muhimdir. Shu ma'noda huquqiy madaniyat jinoyatchilik profilaktikasining tarbiyaviy, ma'rifiy va ijtimoiy asoslaridan biri hisoblanadi.

Huquqiy ong va huquqiy madaniyat o'zaro chambarchas bog'liq tushunchalardir. Huquqiy ong insonning qonunlar, huquqiy hodisalar, adolat, qonuniylik va javobgarlik to'g'risidagi qarashlari hamda tasavvurlarini ifodalaydi. Huquqiy madaniyat esa ushbu bilim va qarashlarning insonning amaliy faoliyati hamda xulq-atvorida namoyon bo'lishidir. Masalan, fuqaroning o'z huquqlarini bilishi, boshqa shaxslarning huquqlarini hurmat qilishi, nizolarni qonuniy yo'llar bilan hal etishga intilishi va noqonuniy harakatlardan tiyilishi yuqori huquqiy madaniyatning muhim ko'rsatkichlaridir. Demak, huquqiy bilimlarni shakllantirish bilan bir qatorda, ularni kundalik hayotda to'g'ri qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish ham zarur.

Ayniqsa, yoshlar o'rtasida huquqiy madaniyatni yuksaltirish jinoyatchilikning oldini olishda muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Yosh avlod jamiyatning kelajagini belgilovchi asosiy ijtimoiy

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

qatlam bo‘lib, ularda bolalik davridan boshlab qonunlarga hurmat, adolat, mas’uliyat, intizom va fuqarolik burchiga sadoqat tuyg‘ularini shakllantirish lozim. Ayrim hollarda yoshlarning huquqiy bilimlari yetarli emasligi, internet va ijtimoiy tarmoqlardagi salbiy ta’sirlar, nazoratsiz muhit, tengdoshlar bosimi hamda oiladagi tarbiyaviy muammolar ularning huquqbuzarliklarga aralashib qolishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shu bois yoshlar bilan olib boriladigan huquqiy-ma’rifiy ishlarni zamonaviy talablar asosida tashkil etish, ularga qonunlarning mazmunini sodda va tushunarli shaklda yetkazish muhimdir.

Bu jarayonda oilaning o‘rni ham beqiyosdir. Oila insonning dastlabki tarbiya maskani bo‘lib, unda shaxsning dunyoqarashi, axloqiy qarashlari va ijtimoiy xulq-atvori shakllanadi. Farzandlarda kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, o‘zaro mas’uliyat, halollik va qonuniylikka rioya qilish kabi fazilatlarning shakllanishida ota-onaning shaxsiy namunasi katta ahamiyatga ega. Oilada huquqiy tarbiyaning yetarli darajada olib borilishi yoshlarning turli salbiy ta’sirlarga berilmasligi, o‘z xatti-harakatlarining oqibatlarini anglab yetishi va qonunbuzarliklardan tiyilishiga yordam beradi.

Ta’lim muassasalari ham huquqiy madaniyatni shakllantirishning muhim institutlaridan biri hisoblanadi. Maktab, professional ta’lim tashkilotlari va oliy ta’lim muassasalarida huquqiy fanlarni o‘qitish, davra suhbatlari, seminarlar, uchrashuvlar va huquqiy targ‘ibot tadbirlarini tashkil etish orqali yoshlarning huquqiy bilimlarini oshirish mumkin. Bunda faqat nazariy ma’lumotlarni berish bilan cheklanmasdan, kundalik hayotda uchraydigan huquqiy vaziyatlar, qonunbuzarliklarning oqibatlari va huquqiy javobgarlik masalalarini amaliy misollar orqali tushuntirish maqsadga muvofiqdir. Natijada yoshlar qonun talablarini shunchaki majburiyat sifatida emas, balki jamiyatda tartib va adolatni ta’minlovchi zarur qoida sifatida qabul qilishni o‘rganadilar.

O‘zbekiston Respublikasida ham qonun ustuvorligini ta’minlash, inson huquq va erkinliklarini himoya qilish, huquqbuzarliklar profilaktikasini takomillashtirish hamda aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda ushbu sohada amalga oshirilayotgan islohotlar fuqarolarning huquqiy manfaatlarini ta’minlash, davlat organlari faoliyatining ochiqligini kuchaytirish va jamiyatda qonuniylik muhitini mustahkamlashga qaratilgan. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi inson huquq va erkinliklarini ta’minlash, qonuniylik va adolat prinsiplarini mustahkamlashning asosiy huquqiy manbasi hisoblanadi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi, Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi, “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar jinoyatchilik hamda huquqbuzarliklarning oldini olish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishda muhim o‘rin tutadi.

Xususan, huquqbuzarliklar profilaktikasi davlat organlari, ta’lim muassasalari, mahalla institutlari va boshqa tashkilotlarning o‘zaro hamkorligini talab qiladigan tizimli faoliyatdir. Bunda ichki ishlar organlari, prokuratura, ta’lim tashkilotlari, mahalla fuqarolar yig‘inlari va jamoat tashkilotlarining hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Profilaktik faoliyatning samaradorligi nafaqat huquqni muhofaza qiluvchi organlarning ishiga, balki fuqarolarning ushbu jarayondagi faolligi va mas’uliyatiga ham bog‘liq. Har bir fuqaro qonunlarga rioya qilish, jamoat tartibini saqlash va boshqa shaxslarning huquqlarini hurmat qilish orqali jinoyatchilikning oldini olishga o‘z hissasini qo‘shishi mumkin.

Hozirgi raqamli rivojlanish sharoitida huquqiy madaniyatni yuksaltirish masalasi yanada keng mazmun kasb etmoqda. Internet va axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarining ortishi bilan bir qatorda, kiberjinoyatchilik, internet firibgarligi, shaxsiy ma’lumotlardan noqonuniy foydalanish, yolg‘on axborot tarqatish va boshqa huquqbuzarliklar bilan bog‘liq muammolar ham dolzarb ahamiyat

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

kasb etmoqda. Bunday sharoitda fuqarolarning raqamli huquqiy savodxonligini oshirish, internetdan xavfsiz foydalanish qoidalarini tushuntirish va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha bilimlarini rivojlantirish zarur. Zero, zamonaviy huquqiy madaniyat nafaqat an'anaviy ijtimoiy munosabatlarda, balki virtual makonda ham qonuniy xulq-atvorni ta'minlashni nazarda tutadi.

Bundan tashqari, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali olib boriladigan huquqiy targ'ibot ishlari ham jinoyatchilik profilaktikasida katta imkoniyatlarga ega. Turli huquqbuzarliklarning oqibatlari, fuqarolarning huquq va majburiyatlari, qonunchilikdagi o'zgarishlar hamda huquqiy himoya usullari haqida muntazam axborot berib borish aholining huquqiy xabardorligini oshiradi. Biroq bunday targ'ibot ishlari ishonchli manbalarga asoslangan, sodda, tushunarli va aholining turli yosh toifalariga mos shaklda tashkil etilishi lozim. Ayniqsa, yoshlar orasida ijtimoiy tarmoqlardan keng foydalanilishini hisobga olgan holda, huquqiy ma'lumotlarni zamonaviy axborot vositalari orqali yetkazish samarali natija berishi mumkin.

Shu bilan birga, huquqiy madaniyatni yuksaltirish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, aholining ayrim qatlamlarida qonunchilikdan yetarli darajada xabardor emaslik, huquqiy maslahat olish imkoniyatlarining cheklanganligi, huquqiy targ'ibot tadbirlarining ba'zan rasmiyatchilik bilan cheklanib qolishi va fuqarolarning huquqiy jarayonlardagi faolligi yetarli emasligi shular jumlasidandir. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun huquqiy ta'lim va tarbiya tizimini takomillashtirish, bepul huquqiy maslahat xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, aholining huquqiy ehtiyojlarini o'rganish va profilaktik tadbirlarning samaradorligini oshirish talab etiladi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, huquqiy madaniyatni yuksaltirish bir martalik tadbir yoki qisqa muddatli targ'ibot ishlari bilan cheklanadigan jarayon emas. Bu uzluksiz davom etadigan, oiladan boshlanib, ta'lim muassasalari, mehnat jamoalari va butun jamiyat miqyosida rivojlanib boradigan murakkab ijtimoiy jarayondir. Fuqarolarda qonunlarga hurmat, huquqiy mas'uliyat va adolatga ishonchni shakllantirish uchun huquqiy tarbiya muntazam ravishda olib borilishi, qonunlarning mazmuni aholiga tushuntirilishi va fuqarolarning huquqiy muammolariga o'z vaqtida yechim topilishi zarur.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, jinoyatchilikning oldini olishda huquqiy madaniyatning imkoniyatlaridan samarali foydalanish, aholining huquqiy savodxonligini oshirish va jamiyatda qonuniy xulq-atvorni shakllantirish bugungi kunning muhim talablaridan biri hisoblanadi. Huquqiy madaniyatning rivojlanishi fuqarolarning nafaqat o'z huquqlarini bilishi va himoya qilishiga, balki jamiyat oldidagi majburiyatlarini anglab yetishiga ham xizmat qiladi. Natijada huquqbuzarliklarning oldini olish, jamoat tartibini mustahkamlash, fuqarolarning huquqni muhofaza qiluvchi organlarga bo'lgan ishonchini oshirish va huquqiy davlat asoslarini rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratiladi.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi jinoyatlarning oldini olishda huquqiy madaniyatning o'rni va ahamiyatini ilmiy-huquqiy jihatdan o'rganish, huquqiy ong va huquqiy tarbiyaning jinoyatchilik profilaktikasiga ta'sirini tahlil qilish, O'zbekiston Respublikasida ushbu sohada shakllangan huquqiy mexanizmlarni o'rganish hamda mavjud muammolarni aniqlashdan iborat. Shuningdek, maqolada fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirish, yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish, oila va ta'lim muassasalarining tarbiyaviy faoliyatini kuchaytirish hamda davlat organlari va jamoatchilik hamkorligini rivojlantirish masalalariga e'tibor qaratiladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Maqolaning vazifalari sifatida huquqiy madaniyat va huquqiy ong tushunchalarining mazmunini ochib berish, jinoyatchilikning kelib chiqishiga ta'sir etuvchi huquqiy va ijtimoiy omillarni tahlil qilish, huquqiy tarbiyaning profilaktik ahamiyatini aniqlash, amaldagi qonunchilik asoslarini o'rganish hamda jinoyatlarning oldini olishga qaratilgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish belgilangan. Mazkur vazifalarni amalga oshirish orqali jamiyatda huquqiy madaniyatni yanada rivojlantirish, qonun ustuvorligini mustahkamlash va fuqarolarning qonunlarga ongli ravishda rioya etishiga erishish imkoniyatlari yoritiladi.

Xulosa Xulosa qilib aytganda, jinoyatlarning oldini olishda huquqiy madaniyatni yuksaltirish jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish hamda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashning muhim omilidir. Chunki huquqiy bilim va ongga ega bo'lgan fuqarolar qonunlarga hurmat bilan munosabatda bo'ladi, o'z huquq va majburiyatlarini anglaydi hamda noqonuniy xatti-harakatlardan tiyiladi.

Jinoyatchilikning oldini olishda huquqiy ta'lim va tarbiyani kuchaytirish, ayniqsa, yoshlar o'rtasida huquqiy savodxonlikni oshirish muhim ahamiyatga ega. Bunda oila, ta'lim muassasalari, mahalla va davlat organlarining o'zaro hamkorligini rivojlantirish zarur.

Umuman olganda, jamiyatda huquqiy madaniyat qanchalik yuksak bo'lsa, qonunbuzarliklarning oldini olish imkoniyatlari ham shunchalik kengayadi. Shu sababli har bir fuqaro qalbida qonunga hurmat, adolat va mas'uliyat tuyg'ularini shakllantirish tinch va xavfsiz jamiyat barpo etishning muhim shartidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – Toshkent.
3. O'zbekiston Respublikasining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni, 2014-yil 14-may, O'RQ-371-son.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-son Farmoni. "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida".
5. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi.
6. O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi – LexUZ.
7. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining rasmiy veb-sayti – adliya.uz.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.